

УДК 784.011.26:792.73

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-2-5>**Андрій СТОЙКІВ,***orcid.org/0000-0003-1514-1132**аспірант кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка**(Тернопіль, Україна) mobius079@gmail.com***Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ,***orcid.org/0000-0002-0030-3314**доктор історичних наук,**професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка**(Тернопіль, Україна) lmallex@ukr.net*

НАРИС СТАНОВЛЕННЯ БЛЕК-МЕТАЛУ В НОРВЕГІЇ ТА ШВЕЦІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1999-Х РОКІВ ЯК КОНТРАКУЛЬТУРИ ДО ВАЖКОЇ МУЗИКИ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ МУЗИЧНИХ ТВОРІВ

Стаття присвячується феномену, з одного боку, виникнення блек-металу, як контракультури до важкої музики на початку 1990-х років, з іншого важливого етапу розвитку екстремальної музики, котра посідає вагомe місце у немасовій музичній індустрії, особливо серед молоді. У статті проаналізовано становлення відповідного субжанру на основні досліджень елементів партитур і табулатур, за допомогою яких розкрито фундаментальні музичні особливості блек-металу в рамках важкої музики 1990-х років. Також увагу приділено найвагомішим подіям кримінальному аспекті діяльності музикантів, з огляду на важливість відповідних дій щодо становлення контракультурного наративу блек-металу по відношенню до реєсти важкої музики. У пропонованій публікації висвітлено ключові відмінності, за якими можна відмежувати блек-метал музику від інших субжанрів екстремального металу. Робота має між-дисциплінарний характер, що виявляється у використанні методичних підходів історії та культурології. У статті розглядається виникнення блек-металу в Норвегії та Швеції, не з принципу «creatio ex nihilo», а з принципу історизму, звертаючи увагу на історичне тло та процес розвитку важкої музики, які стали генезою для блек-металу. Поруч з цим, у статті, для кращої цілісності використовується хронологічний принцип, що особливо важливо задля висвітлення питання першого блек-метал релізу в Норвегії. У статті вказано причини занепаду та значення відповідного субжанру у контексті загального розвитку важкої музики та його розмежування серед інших жанрів важкої музики. Окрім музичної складової у статті висвітлено окремі вагомі соціальні елементи, які склали невід'ємні атрибути блек-металу, за допомогою яких субжанр отримав позамузичну диференціацію в музичній індустрії. Окрему увагу в статті присвячено гуртам Mayhem і Darkthrone, які заклали засадничі чинники контроверсійності у тематиці текстів і музичній формі, котрі стали атрибутами екстремальної музики. На прикладі гурту Dissection висвітлено, з одного боку, початок занепаду блек-металу 1990 рр., з другого загальний розвиток відповідного субжанру в Швеції.

Ключові слова: блек-метал, екстремальна музика, важка музика, Норвегія, Швеція, контракультура.

Andrii STOIKIV,*orcid.org/0000-0003-1514-1132**PhD-student at the Department of the World History and Religious Studies**Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University**(Ternopil, Ukraine) mobius079@gmail.com***Lesia ALEKSIJEVETS,***orcid.org/0000-0002-0030-3314**Doctor of Historical Sciences,**Professor at the Department of the World History and Religious Studies**Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University**(Ternopil, Ukraine) lmallex@ukr.net*

AN ESSAY ON THE FORMATION OF BLACK METAL IN NORWAY AND SWEDEN IN THE FIRST HALF OF THE 1990S AS A COUNTERCULTURE TO HEAVY MUSIC BASED ON THE ANALYSIS OF MUSICAL COMPOSITIONS

The article is devoted to the phenomenon of, on the one hand, the emergence of black metal as a counterculture to heavy music in the early 1990s, and on the other, an important stage in the development of extreme music, which occupies a significant place in the non-mass music industry, especially among young. The article analyzes the formation of the corresponding

subgenre based on the main studies of the elements of musical notations, with the help of which the fundamental musical features of black metal revealed in the framework of heavy music 1990s. Attention paid to the most significant events in the criminal aspect of musicians' activities, given the importance of relevant actions in the formation of the countercultural narrative of black metal in relation to the rest of heavy music. The proposed publication highlights the key differences by which black metal music distinguished from other subgenres of extreme metal. The work has an interdisciplinary nature, which reflected in the use of methodological approaches of history and cultural studies. The article considers the emergence of black metal in Norway and Sweden, not from the principle of «creatio ex nihilo», but from the principle of historicism, paying attention to the historical background and the process of development of heavy music, which became the genesis of black metal. In addition, in the article, for better integrity, the chronological principle used, which is especially important for highlighting the issue of the first black metal release in Norway. The article indicates the reasons for the decline and the importance of the corresponding subgenre in the context of the general development of heavy music and its differentiation among other genres of heavy music. In addition to the musical component, the article highlights some important social elements that made up the integral attributes of black metal, with the help of which the subgenre received non-musical differentiation in the music industry. Special attention in the article is devoted to the bands Mayhem and Darkthrone, which laid the fundamental factors of controversy in the subject matter of the texts and musical form, which have become attributes of extreme music. On the one hand, the beginning of the decline of black metal in 1990, and on the other hand, the general development of the relevant subgenre in Sweden, highlighted on the example of the band Dissection.

Key words: black metal, extreme music, heavy music, Norway, Sweden, counterculture.

Постановка проблеми. У середині 1980 рр. важка музика, зокрема хеві-метал, стала найпопулярнішою серед молоді в «Західному Світі». У цей час на світовій музичній сцені стали відомими гурти Iron Maiden, Ozzy Osbourne, Motorhead, Dio, Metallica та багато інших. Ці гурти черпали натхнення з блюзу та іншої рок-музики, зокрема Deep Purple, Black Sabbath, Led Zepelin, Pink Floyd, тощо. Зростання популярності, закономірно вплинуло на конкуренцію всередині важкої музики. Щоб вразити аудиторію, музиканти вдосконалювали свою майстерність, або придумували нові техніки видобутку звуків з музичних інструментів, що надавало їхній музиці іншого звучання. Однак, в другій половині 1980 рр. дещо помінялось, головною ідеєю стало створити шокуючий образ, який досягався використанням брутального вокалу, швидкої, або агресивної гри на інструментах, написанням провокативних текстів про насильство, смерть, політику, міжлюдські відносини. На початку 1990 рр. екстремальні субжанри важкої музики, такі як дез-метал і грайдкор вважались провокативними, однак їхні музиканти зазначали цю екстремальність, виключно як декорацію, своєрідну страшну маску чи костюм, які не мають нічого спільного з музикантом, як людиною. Такий підхід до творення музики доволі швидко здобув прихильників, які використовували шок-фактор відповідних субжанрів виключно задля здобуття відомості серед інших музикантів та фінансових атрибутів, при цьому не дотримуючись тих ідеалів, які закладались у тематиці творів.

Вважаючи хеві-метал явищем контркультури, його масовість в 1980 рр. спровокувала особливий, неподібний ні на що інше, феномен, який позиціонував себе як контркультура до контркультури – норвезький блек-метал.

У «Західному світі», особливо в Скандинавії, блек-метал є частим об'єктом дослідження не тільки музикознавців, а й культурологів, істориків, соціологів та навіть релігієзнавців і криміналістів, адже на піку своєї активності в першій половині 1990 рр. музиканти блек-металу в Норвегії та Швеції стали відомими не тільки музикою, а й кримінальними впровадженнями за вбивства та мародерства історичної спадщини обох держав. Натомість, в Україні, блек-метал відомий поверхнево, головним чином серед музикантів і поціновувачів екстремальної музики. У рамках наукового знання, блек-метал не досліджувався, більшість статей присвячені відповідному субжанру важкої музики є публіцистичними, або ж у форматі інтерв'ю.

Аналіз досліджень. У західній культурології й історіографії важка музика має значний пласт науковців, праці яких публікувались ще до виникнення феномену блек-металу. Після становлення нового субжанру, інтерес до його наукового пізнання виник на початку нового тисячоліття. Де-факто, фундаментальною працею довший час вважалась Lords of Chaos: The Bloody Rise of the Satanic Metal Underground опублікована у 1998 р. американським музикознавцем і журналістом Майклом Дженкінсом Мойнінгеном, у якій описано становлення і розвитком блек-металу з точки зору, першочергово, соціального та кримінального значення відповідного феномену. Гострість окремих тез книги критикувалась частиною музикантів блек-металу, як упереджений погляд іноземця, що важливо з огляду на консервативність та замкнутість скандинавського блек-металу того часу. Так чи інакше, відповідна праця довший час вважалась головним науковим джерелом з вивчення блек-металу, допоки у 2013 р. опублікувалась праця британського музикознавця

і культуролога Дейла Петтерсона під назвою *Black Metal: Evolution of the Cult* у якій погляд щодо блек-металу змістився з соціального фактору на класичне музикознавство. У книзі ґрунтовно проаналізовано музичну генезу блек-металу та його музичні особливості, які надали йому головну, на думку автора, відмінність від інших субжанрів екстремальної музики. Важливість книги також полягає у вперше проведеній диференціації всередині блек-металу, зокрема на «консервативну» та «експериментальну» сцени, які розвивались окремо, однак є залежними одна від одної.

Також блек-метал включений у ряд загальних досліджень важкої музики, зокрема швейцарський історик Іан Крісте, у монографії 2003 р. *Sound of the Beast: The Complete Headbanging History of Heavy* описує розвиток важкої музики від пізніх 1960 рр, до кінця ХХ ст. Значний наголос поставлений на розвиток локальних європейських сцен, що важливо саме у контексті блек-металу, який розвивався у рамках локальної сцени Норвегії та Швеції.

У монографії британського соціолога Кіта Кан-Гарріка *Extreme Metal: Music and Culture on the Edge*, яка була опублікована у 2007 р. висвітлено риси екстремального металу та його місце у важкій музиці на загал. Важливим є розмежування всередині екстремальної музики, які чітко окреслені у відповідній праці.

Американський журналіст Альберт Мудріан у книзі-збірці інтерв'ю 2009 р. під назвою *Precious Metal: Decibel Presents the Stories Behind 25 Extreme Metal Masterpieces* висвітлює неочевидні елементи у метал музиці, наприклад «атмосферність» чи стандарти низькоякісного звукозапису, які стали якісними атрибутами блек-метал музики про які не завжди згадують висвітлюючи відповідну проблему.

Питання зла та його висвітлення у екстремальній музиці описано в дисертації 2006 р. британського релігієзнавця Джона Джейсона Форстера під назвою *Commodified Evil's Wayward Children: Black Metal and Death Metal as Purveyors of and Alternative Form of Modern Escapism*. У науковій праці досліджено питання місця висвітлення зла, використання його образів та проявів як один із важливих елементів сприяння популяризації екстремальної музики, зокрема блек-металу.

Метою статті є створення нарису генези і становлення блек-металу в першій половині 1990 рр. головним чином у Норвегії, частково у Швеції з огляду аналізу композицій, історичних і музичних передумов. Лаконічно окреслити головні причини занепаду відповідного субжанру. Висвітлити вплив блек-металу та його місце у важкій музиці.

Виклад основного матеріалу. На відміну від більшості субжанрів важкої музики, для блек-металу не є актуальним питання «першого блек-метал гурту», хоча окремі нюанси присутні. Згадуючи про альбом «*Black Metal*» 1982 р. гурту *Venom* (*MetalStorm, Venom*), вказувалось про заповзичення назви для майбутнього однойменного субжанру, однак у контексті «першого блек-метал гурту» *Venom* не мають місця (Dunn, 2014, 05:35). Ба більше, ідентифікація жанру з назвою вищезгаданого альбому не є настільки очевидною, адже у 1987 р. виходить у світ альбом «*Under the Sign of the Black Mark*» гурту *Bathory* (*MetalStorm, Bathory*), який вважається першим блек-метал колективом. Окрім цього, починаючи з часу запису «*Under the Sign of the Black Mark*» завершується так звана «перша хвиля блек-металу» з якої сформувався норвезький блек-метал (Forster, 2006, p. 29).

Щодо «першої хвилі блек-металу», це невелика кількість гуртів, які у тій чи іншій мірі склали композиційний вплив на блек-метал. Це європейські хеві-метал гурти 1980 рр, зокрема згадувані вище *Venom* (*MetalStorm, Venom*), *Hellhammer* (*MetalStorm, Hellhammer*) та *Celtic Frost* (*MetalStorm, Celtic Frost*), окрім них, гурт який вважається безпосереднім засновником жанру – *Bathory* (*MetalStorm, Bathory*) зі Швеції та два проекти датського музиканта Кіма Бендікса Петерсена – *Mercyful Fate* (*MetalStorm, Mercyful Fate*) і *King Diamond* (*MetalStorm, King Diamond*). Ці колективи важливі для блек-металу в двох моментах (Dunn, 2005, 01:12:30):

– специфіка звукозапису, яка створювала ефект сирого звучання, особливо у порівнянні до мейнстрімових, на той час, у метал-музиці гуртів «*Нової Хвилі Британського Хеві-Металу*» і американського треш-металу;

– тематика текстів, яка базувалась навколо окультизму, оспівуванні сил зла, частково сатанізмі, а у випадку з *Bathory* з 1988 р. ще й у контексті протиставлення вікінгів християнській Європі.

У порівнянні до інших тогочасних субжанрів екстремальної музики, блек-метал не був надмірно технічним, його структура і ритмічні малюнки були доволі простими та рівними, темп композицій зазвичай був помітно повільнішим, аніж у дез-металі, сформувалась так звана «атмосферність» композицій – експресія у музичній формі (Christe, 2003, p. 49).

Якщо розглянути структуру композицій *Bathory*, наприклад зі згаданого вище альбому «*Under the Sign of the Black Mark*», вони є достатньо простими.

Наприклад, композиція «Enter the Eternal Fire» має достатньо рівну наповненість тактів (розмір 4/4) ритмічними малюнками: одна четвертна – одна восьма тріоль – одна четвертна – одна восьма тріоль чи чотири тріолі складені з четвертної та восьмої нот, або ще простіші малюнки, виключно восьмі тріолі. При цьому, впродовж композиції зберігається акцент на початок долі. Темп композиції сягає $\text{♩} = 111$, що є звичним для гуртів Нової хвилі початку 1980 рр. (Bathory, 1987, Enter the Eternal Fire)

Окрім цього, гітарні соло написані з використанням, загалом, нот довгої тривалості, зокрема цілих, половинних, рідше четвертних, окрім цього іноді використовуються мелізми, зокрема трелі. Відповідні соло партії не можливо назвати шредовими, що є однією з найважливіших одиниць диференціації творів Bathory від інших субжанрів метал-музики того часу.

Однак, вокал є брутальним, зокрема це «скрімінг», хоча специфічний, який на рівні сприйняття подібний до «гроулінгу», однак має куди вищий загальний діапазон звучання.

Подібним чином написані й інші композиції в альбомі, наприклад «Call From the Grave», яка є яскравим прикладом «атмосфери» в композиціях. Зокрема тридцять секунд твору є ембієнтом – віддалені звуки ударів у барабани, у супроводі звуку який нагадує слабкий подих вітру назовні приміщення, завдяки якому складається враження, наче звукозапис здійснювався близько біля виходу з печери. Такий підхід вже використовувався раніше у музиці й не був чимось новим, однак для блек-металу він стане частовживаним елементом у композиціях, однак це не єдиний шлях вираження відповідної «атмосферності» (Bathory, 1987, Call From the Grave).

У Норвегії виникнення блек-металу пов'язують з діяльністю гурту Mayhem, які записали свій перший демо-реліз у 1986 р. (MetalStorm, Mayhem) Однак, серед блек-метал-комюніті існує дискусія щодо реальної причетності Mayhem до створення блек-металу в Норвегії. Це зумовлено факторами першого етапу творчості гурту, що тривав між 1986 – 1990 рр, де музика була ближче до дез-металу – іншого субжанру екстремального металу, який розвивався у США. Також, часом запису першого повноформатного блек-метал релізу в 1994 р, коли вже існували інші повноформатні блек-метал альбоми гуртів Darkthrone, Burzum, Immortal і Satyricon (MetalStorm).

Однак, якщо брати за увагу живі виступи гурту з 1990 р, особливо після створення нових композицій, це був перший гурт в Норвегії відповідного субжанру (Dunn, 2014, 33:17).

Ще одним фактом у користь Mayhem, як першого блек-метал гурту свідчить сформування дефініції «блек-метал» Ейстейном Ошетом, відомішого під псевдонімом «Євронімус», який створив гурт Mayhem (Christe, 2003, р. 187).

Музична структура раннього норвезького блек-металу в порівнянні до творів Bathory відрізнялась, основним чином, залученням акордів з використанням всіх струн гітари. Оскільки відповідні акорди іноді тривали впродовж всієї композиції, створювалась певна мелодійна лінія твору, що трактувалось музикантами як «атмосферність», що є іншим, на відміну від ембієнту, шляхом, створення відповідної експресії (Patterson, 2013, р. 40-43).

Щодо першого повноформатного альбому, який вийшов у 1994 р. під назвою «De Mysteriis Dom Sathanas» також є декілька важливих деталей (MetalStorm, Mayhem).

По-перше, запис окремих композицій проводився ще з 1987 р, однак, так чи інакше, відповідні композиції були редаговані пізніше;

По-друге, реліз, імовірно, планувався на початок 1990 рр., однак в 1991 р. вокаліст гурту і, де-факто, ідейний засновник корпс-пейнту в блек-металі, Пер Інґве Олін, відоміший під псевдонімом «Дед» (від англ. – Dead) вчинив суїцид, а у 1993 р. Варґ Вікернес, який на той час записував для гурту партії бас-гітари, вбив Євронімуса. Відповідно, до моменту релізу альбому в 1994 р. з учасників гурту, які приєдналися ще до смерті Деда, залишився тільки барабанщик Ян Аксель Бломберг, відоміший під псевдонімом «Хеллхаммер» (Moynihan, Soderlind, 2003, р. 89-90).

Щодо структури композицій альбому «De Mysteriis Dom Sathanas» вони є доволі неоднорідними, через різний час створення творів.

Наприклад, початкова композиція «Funeral Fog» написана ще примітивніше, ніж аналізовані вище композиції гурту Bathory. У композиції темп $\text{♩} = 150$, і два ритмічних малюнки на весь твір: перший – такти 4/4 заповнені виключно восьмими квінтами, другий – такти 4/4 заповнені виключно шістнадцятими нотами (Mayhem, 1994, Funeral Fog).

На відміну від першої, наступна композиція «Freezing Moon» має, порівняно, комплексну структуру, різні ритмічні малюнки та типове для європейського екстремального-металу гітарне соло. Окрім цього, важливим є використання в інтро арпеджіо на всіх струнах, що у порівнянні зі сирим звучанням і темпом $\text{♩} = 100$ створювало зловісне звучання (Mayhem, 1994, Freezing Moon).

Подібний хід, тільки у швидшому темпі $\text{♩} = 234$, використаний у композиції «Cursed in Eternity».

Окрім цього, у композиції використані тремоло, що також стане одним із важливих частотиваних елементів композицій блек-металу, які будуть його вирізняти посеред інших субжанрів (Mayhem, 1994, Cursed in Eternity).

Одним важливим елементом альбому є структура однойменної композиції «De Mysteriis Dom Sathanas», яка, подібно до «Funeral Fog» має тільки один ритмічний малюнок – заповнення тактів виключно тридцять другими нотами й акордами при темпі $J=92$ (Mayhem, 1994, De Mysteriis Dom Sathanas). Це важливо, адже з титульною композицією альбому, який, номінально, вважається першим у жанрі інші гурти та нові музиканти асоціюватимуть та будуть творити свою музику, що власне й сталося із блек-металом надалі. Тільки наприкінці 1990 рр. частина блек-метал гуртів почали відходити від звичних для субжанру структур, які, де-факто, зажали субжанр у дуже тісні рамки й перешкоджали його розвитку (Kahn-Harris, 2007, p. 5).

Звісно, у порівнянні до інших блек-метал альбомів, які були записані у 1994 р. іншими гуртами, «De Mysteriis Dom Sathanas» виглядав доволі слабо та, загалом, непрезентабельно у рамках субжанру, що пізніше зіграє погану роль для гурту, якого звинувачуватимуть у переоціненні в рамках, спочатку, розвитку блек-металу, а пізніше значення гурту в метал-музиці в цілому, що буде опиратись ще на довгу відсутність нових повноформатних альбомів (наступний альбом «Grand Declaration of War» вийде у 2000 р. (MetalStorm, Mayhem)) та на використання матеріалів вже мертвих музикантів впродовж декількох років після релізу «De Mysteriis Dom Sathanas».

Окрім Mayhem, на становлення у Норвегії блек-металу в першій половині 1990 рр. мали вплив й інші гурти. Один, із найвідоміших гуртів, який мав фундаментальне значення саме у відповідний час є гурт Darkthrone, зокрема альбоми 1992 – 1994 рр. такі як «A Blaze in the Northern Sky», «Under the Funeral Moon» і, особливо, «Transilvanian Hunger» (MetalStorm, Darkthrone).

Підхід Darkthrone до створення альбомів у відповідний час був доволі концептуальним. Наприклад, обкладинки альбомів – це фото учасників гурту, над якими музиканти працювали доволі багато часу. Це було альтернативною до популярних малюнків, які створювались для обкладинок альбомів інших гуртів. Відповідний підхід використовувався значною частиною блек-метал гуртів після Darkthrone (Aites, Ewell, 2008, 00:28:17).

Щодо композиційних структур, вони були складнішими, можливо найкомплекснішими у першій половині 1990 рр. серед блек-метал гуртів.

По-перше, не було якоїсь чіткої моделі тривалості творів. Якщо, наприклад, у «De Mysteriis Dom Sathanas» твори тривали у діапазоні п'ять – шість хвилин і тільки композиція «Buried by Time and Dust» триває три з половиною хвилини, то у Darkthrone в рамках одного альбому можна зустріти композиції, які тривають чотири хвилини, як композиція «A Blaze in the Northern Sky», так і композиції які тривають десять хвилин, наприклад з того ж альбому «Kathaarian Life Code» (Darkthrone, 1992, Kathaarian Life Code);

По-друге, ритмічні малюнки були складнішими, аніж у блек-метал гуртів відповідного часу. Однак, подібно до європейського дез-металу, ритмічні малюнки Darkthrone рідко ламали чітку послідовність акцентів на початок кожної долі. Частково це досвід гурту набутий до 1992 р., коли Darkthrone виконували дез-метал і записали реліз «Soulside Journey» у 1991 р. Хоча, справедливості заради, у «Transilvanian Hunger» ритмічні малюнки були редуковані до подібних композицій з альбому «De Mysteriis Dom Sathanas» (Darkthrone, 1994, Over Fjell Og Gjennom Torner, Transilvanian Hunger);

По-третє, твори гурту, часто-густо, є атональними, або мають у собі альтерації, що нехарактерно для блек-металу першої половини 1990 рр.

Окрім композиційних елементів, гурт доволі велику лепту вніс у наратив іміджу блек-металу. Так наприклад, штамп «True Norwegian Black Metal» був використаний вперше, саме гуртом Darkthrone, для альбому «Transilvanian Hunger» (Mudrian, 2009, p. 179-195). У цьому ж альбомі в композиції «As Flittermice as Satans Spys» є «закодована» фраза «In the Name of God, let the churches burn!» (Darkthrone, 1994).

Серед інших гуртів першої половини 1990 рр. в блек-металі окремого важливого значення набули Emperor та їхній альбом 1994 р. «In the Nightside Eclipse» (MetalStorm, Emperor).

Альбом був новаторським у блек-металі через застосування синтезаторів для підкреслення «атмосферності» композицій. Окрім цього, лірика творів була дещо іншою від звичних блек-металу тем. Якщо гурти Mayhem, Darkthrone, Burzum і Satyricon у першій половині 1990 рр. загалом оспівували антихристиянські теми, то Emperor були глибше занурені в міфологічні та містичні теми (Mudrian, 2009, p. 280-291). Дебютний альбом у контексті лірики наповнений різними древніми фантастичними мотивами зла і містики, наприклад останній рядок з композиції «Cosmic Keys to My Creations & Times»: «A king among the wolves in the night, an observer of the stars» (Emperor, 1994).

Щодо композиційних структур, вони є доволі звичними для блек-металу. На всю композицію було декілька простих ритмічних малюнків, якими були складені основні частини твору. Є винятки, зокрема композиція «Into the Infinity of Thoughts», яка триває вісім хвилин і містить у собі шість різних малюнків, однак загальна ідея залишилась незмінною, адже на відповідних малюнках побудовані основні частини композиції (Emperor, 1994, Into The Infinity Of Thoughts).

Звісно, всі композиції, так чи інакше, побудовані на основі ритмічних малюнків, заспіви мають інші ритмічні структури, аніж приспіви, інакше побудовані бріджі та рифи, однак у випадку блек-металу один ритмічний малюнок зберігається незмінним впродовж всіх тактів кожної окремої частини композиції.

Починаючи з альбому «In the Nightside Eclipse» починається певний відступ від звичних стандартів блек-металу. Гурти у другій половині 1990 рр. почнуть експериментувати зі залученням нових музичних інструментів, інша частина гуртів міксуватиме блек-метал з іншими субжанрами метал-музики, деякі колективи створюватимуть складніші композиційні конструкції.

Серед норвезьких блек-метал гуртів, завжди яскраво вирізнялись Immortal. Стоячи серед засновників блек-металу в Норвегії, Immortal завжди знаходились дещо повз, ставлячись іронічно та з гумором до правил блек-металу. Це особливо зрозуміло з відео-кліпів гурту на композиції першої половини 1990 рр., наприклад «Unsilent Storms in the North Abyss», «Grim and Forbidden Kingdoms» і, особливо, «Call of the Winter Moon», у яких відбувається безсистемний хаос з різних дивакуватих діянь, які загалом нагадують або кривляння, або блазнювання (Immortal, 1992).

Щодо композиційних структур, Immortal у першій половині 1990 рр. записали три альбоми, зокрема «Diabolical Fullmoon Mysticism» 1992 р., «Pure Holocaust» 1993 р. і «Battles in the North» 1995 р., особливо важливим для гурту є другий альбом (MetalStorm, Immortal).

Несучи у назвах і ліриці долю іронії над блек-метал культурою, Immortal взяли стандартну будову композицій субжанру, однак дещо ускладнили рифи та ритмічні малюнки. Зокрема у стартовій композиції «Unsilent Storms in the North Abyss» є порівняно динамічний ритмічний малюнок (Immortal, 1993, Unsilent Storms In The North Abyss). Інтро містить у собі чотири такти розміром 4/4, між якими різниться четверта доля. Перші три долі однакові – це четвертний паверкорд від ноти фа, який розв'язується у подовжену восьму

терцію від соль діез, яка через шістнадцятий паверкорд від фа переходить у відносно сильну долю, яка складається з чотирьох шістнадцятих паверкордів від фа. Остання доля такту різна, у першому – четвертний фа діез мінорний тризвук, у другому та четвертому – два восьмих квінт секст акорди, у третьому тріоль з восьмого фа діез мінорного тризвуку, восьмої паузи та восьмого фа мінорного тризвуку. Тріоль з паузою в середині є доволі атипичним для метал-музики рішенням, яке, якщо й зустрічається, то у технікал-дез-металі, рідше у прогресів-металі, розвиток яких припав на кінець 1990 рр. Іншим цікавим рішенням є зміщення акценту на завершення першої долі у куплетах. Куплети заповненні тридцять другими інтервалами (темп $\text{♩} = 90$), де, у першій долі, перші шість інтервалів – це чисті квінти, а два останні – малі сексти, далі йдуть чіткі акценти на початок й середину долі. Такий ритмічний малюнок є характернішим для треш-металу, аніж для блеку.

Подібною є композиція «The Sun No Longer Rises», у якій ритмічні малюнки мають тривалість у два, або чотири такти, після чого відбувається їхня реприза. Окрім цього, доволі незвичним для блек-металу є використані у композиції поєднання у тріолі четвертої з восьмою нотами, що при швидкому темпі створює ефект подібний до синкопи (Immortal, 1993, The Sun No Longer Rises).

Не зважаючи на гумористичну й іронічну складову закладену в діяльності гурту, альбом «Pure Holocaust» мав значний вплив на розвиток структур та ритмічних малюнків у блек-металі. Однак, цей вплив був не вирішальним, адже альбом випущений у 1993 р. губиться серед релізів 1993 – 1994 рр. вищезгаданих гуртів, музика яких мала свої пріоритети й на той час мала потужніше значення для розвитку субжанру (Christe, 2003, р. 288). Вплив Immortal формувався впродовж всієї декади, чому сприяли пауза в творчості гурту Mayhem, стилістичні зміни у музиці гурту Darkthrone, які, на загал, не сприйнялись позитивно серед фанатів блек-металу, поява експериментів зі стилем у другій половині 1990 рр. та початок розвитку блек-металу в Швеції та частковий занепад відповідної сцени у Норвегії.

У середині 1990 рр. у Норвегії відбулись записи двох, напевне найвагоміших для жанру, поруч з «De Mysteriis Dom Sathanas», альбомів гурту Burzum «Hvis lyset tar oss» 1994 р. і «Filosofem» 1996 р. (MetalStorm, Burzum)

Важливість альбомів, перед усім, полягає у фігурі Варга Вікернеса, який був своєрідним лідером у блек-метал сцені після суїциду Деда і вбивства Євронімуса. У травні 1994 р. Варга

відправляють до тюрми на максимальний термін у Норвегії – 21 рік, за доказаними звинуваченнями у підпалі трьох церков, вбивства Євронімуса та стрільбу по вітринам в центрі Бергена. Перебуваючи у закладах позбавлення волі, Варг продовжував записувати нові релізи, однак вони доволі сильно відрізнялись від попередніх (Christe, 2003, р. 282-284).

Щодо «Hvis lyset tar oss», офіційний реліз відбувся у квітні 1994 р, ще до арешту, однак запис розпочався у 1992 р. (MetalStorm, Burzum). Композиції альбому були вкрай нетиповими для блек-металу. По-перше, альбом включав чотири композиції, які тривали у діапазоні сім – чотирнадцять хвилин. Хоча й середня тривалість композицій блек-металу 1990 р. довша у порівнянні до дез-металу, однак вона складала чотири – шість хвилин. По-друге, композиції мають дуже велику лепту ембієнту, що створює певну додаткову концептуальність. По-третє, альбом виглядав дуже виражено на фоні попередніх релізів, композиції почали нагадувати комплексні твори, а не фрагментарні частинки.

Однак, куди більшої ваги набув наступний альбом «Filosofem», запис якого також тривав ще до ув'язнення, однак офіційний реліз відбувся під час позбавлення волі. Оскільки це був перший у такому стані альбом, це дещо сприяло релізу в його додатковій популяризації. Подібно до попереднього альбому, твори були довготривалими, один з яких сягнув двадцять п'ять хвилин (Christe, 2003, р. 282-284).

Однак, щодо композиційних структур, вони були достатньо звичними для блек-металу і не мали у собі якоїсь надмірної оригінальності, яка буде притаманною для прогресивного-металу, який також славиться довготривалими композиціями.

У 1996 р. гурт Satyricon записують альбом «Nemesis Divina» (MetalStorm, Satyricon), значення якого полягає у підсумку всіх композиційних здобутків блек-металу до часу релізу (Forster, 2006, р. 36). В альбомі широко використовуються ритмічні малюнки виключно з шістнадцятих, або тридцять других, залежно від темпу, нот, які створюють звичний для блек-металу ефект тремоло. Також використовувались арпеджіо на всі струни. Структура була дещо складнішою, аніж у Mayhem чи Darkthrone, хоча ритмічне наповнення не було складнішим у порівнянні до Immortal.

Найяскравішим прикладом відповідного підсумку є композиція «Mother North», у якій використано все вищезазначене (Satyricon, 1996, Mother North). Однак, композиція має деякі новації. По-перше, подібно до Emperor та Burzum

гурт використав синтезатори та інші електронні інструменти для ембієнту, хоча у випадку Satyricon синтезаторні партії іноді ведуть мелодію, а не доповнюють її. По-друге, використаний доволі незвичний розмір 6/4, що у випадку блек-металу, можливо, було вперше.

З середини 1990 рр. у блек-металі все більшої ваги набирають шведські гурти, зокрема Marduk (MetalStorm, Marduk), Dark Funneral (MetalStorm, Dark Funneral), Naglfar (MetalStorm, Naglfar), пізніше Watain (MetalStorm, Watain). Музика шведських гуртів не особливо сильно відрізнялась від норвезьких, однак з початком кризи в норвезькій сцені, де гурти або змінювали жанр, або припиняли випуск нових релізів, шведські гурти частково замінили їх.

Однак, у Швеції відбулось дещо важливіше, аніж просто поява нових гуртів, які посунули норвезьких виконавців. Саме у Швеції, вперше відбулось вдале поєднання блек-металу з дез-металом. Гурт Dissection у 1995 р. записують альбом «Storm of the Light's Bane» (MetalStorm, Dissection). Окрім композиційних відмінностей, важливість не тільки альбому, але й гурту Dissection полягає у зламі табу в блек-металі щодо контакту з дез-металом, порушення якого у майбутньому значно розширило жанр і дало змогу сформуватись, напевне, найвідомішому блек-метал гурту Behemoth, які подібно Dissection поєднують блек-метал з дезом (MetalStorm, Behemoth).

Ще одним важливим моментом є фактор мелодійності у композиціях альбому, які (мелодійні ходи) подібні до Гетеборзького дез-металу.

Щодо композиційних відмінностей, деякі з них зрозумілі тільки з аналізу субжанрів. Оскільки це поєднання дез-металу та блек-металу, першим що відчувається – складніша структура творів з вищими вимогами до технічності та віртуозності музикантів. Окрім цього, це різноманітніші ритмічні малюнки, які відчуваються не тільки всередині композиції, а й між композиціями, адже одною з ознак часто притаманною блек-металу є певна монолітність між композиціями, коли складно відрізнити один твір від іншого.

Від блек-металу в альбомі «Storm of the Light's Bane» є чистий вокал і використання у деяких частинах творів ритмічних малюнків типових для блек-металу – наповнення тактів виключно шістнадцятими чи тридцять другими нотами для підкреслення тремоло, яке, неначе, створює «атмосферність» композицій. Окрім цього, використовується хід альтерації тональності на півтона вниз, що дуже характерно для блек-металу, наприклад з мі мінору в мі бемоль мінор, що відбувається у композиції «Unhallowed».

Ще одним новаторством гурту, яке не є типовим ні для блек-металу, ні для дез-металу, однак зустрічалось у гетеборзькій сцені – використання акустичних гітар та написання партій для відповідних інструментів. Особливо для інтро композицій, у аналізованому альбомі це композиції «Night's Blood», «Where Dead Angels Lie» і «Thorns of Crimson Death». Щодо другої композиції, в ній зустрічаються мотиви запозичені з неокласичного-металу, що відчутно в гітарному соло й акустичній інтерлюдії.

Окрім акустичних гітарних партій, є композиція написана для фортепіано «No Dreams Breed In Breathless Sleep», що не зустрічалось не тільки у екстремальному-металі того часу, а й у поголовній більшості метал-композицій до відповідного часу, за виключення неокласичного та прогресів-металу.

У другій половині 1990 рр. блек-метал починає втрачати свої оригінальні контркультурні сенси, що приводить його до занепаду. У порівнянні з популяризацією дез-металу в Швеції наприкінці 1990 рр, субжанр втратив свої позиції. Певною мірою, цьому сприяв розпад Mayhem і арешт Варга Вікернеса. Пізніші події спряжи міксу блек-металу з іншими субжанрами, проти чого були налаштовані ранні гурти, однак, з плином часу, самі розпочали експериментувати залучаючи нові ідеї з інших жанрів (MetalStorm).

Важливість блек-металу для важкої музики полягала головним чином у відкритті нових горизонтів для екстремальної сцени, яка обмежувалась або гострими політичними текстами, або оспівуванням тем насильства і смерті, що вже було характерним для кіноіндустрії жахів й сприймалось не особливо критично. Частина музикантів блек-металу, отримавши терміни позбавлення волі за свої діяння, до яких вони закликали через свою музику продемонстрували «чим насправді повинна бути екстремальна музика».

З огляду на музичний внесок, блек-метал спростив композиції, вказавши неважливість змагань у віртуозності виконання чи побудові склад-

них творів, задля привернення уваги на себе, як щось нове. Такий підхід у музиці існував задовго до блек-металу, найближчим прикладом є панк-рок, який мав подібний підхід у порівнянні до рок сцени першої половини 1970 рр. Однак, відповідна ідея важлива з огляду перегляду важливості закріплених стандартів, демонстрації відсутності єдиного правильного шляху чи важливості перфекціонізму задля здобуття визнання.

Висновки. Як будь-яке явище у музичній культурі, блек-метал корінився у європейському хеві-металі 1980 рр, зокрема гуртів, які намагались не слідувати стандартам якості звукозапису та оспівували теми, що асоціюються зі злом. Черпаючи натхнення з гуртів Venom, Celtic Frost, Mercyful Fate і, особливо, Bathory гурти раннього блек-металу створили феномен нової музики, яка протиставляла себе колись немасовій хеві-метал сцені, при цьому знаходячись у рамках відповідної традиції.

Головними відмінностями від інших субжанрів тогочасного екстремального металу стали спрощена композиційна структура, технічно невибагливі твори і, найголовніше, тематика текстів, за якою не ховалась сценічність, натомість щирість та безпосередні маніфестації до дій.

Діяльність музикантів забезпечила резонанс серед широкого кола поціновувачів важкої музики, що призвело до популяризації блек-металу, який позиціонувався як консервативний, частково ізоляційний, по відношенню до загальної важкої сцени. Разом з цим, швидко вичерпавши себе, блек-метал почав змішуватись з іншими субжанрами важкої музики, що сумарно призвело до його поступового занепаду.

У сьогоденні, блек-метал продовжує існувати, однак він втратив більшість своїх соціальних атрибутів та контркультурне ставлення до інших субжанрів важкої музики, поставши як один із них, що спрямований на звичний комерційний напрямок у музичній індустрії, на відміну від свого позиціонування в першій половині 1990 рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Christie, I., Sound of the Beast: The Complete Headbanging History of Heavy Metal. HarperEntertainment, 2003. 416 p.
2. Forster, J., Commodified Evil's Wayward Children: Black Metal and Death Metal as Purveyors of and Alternative Form of Modern Escapism. University of Canterbury press, 2006. 149 p.
3. Kahn-Harris, K., Extreme Metal: Music and Culture on the Edge. Bloomsbury Academic, 2007. 224 p.
4. Mudrian, A., Precious Metal: Decibel Presents the Stories Behind 25 Extreme Metal Masterpieces. Da Capo Press, 2009. 384 p.
5. Moynihan, M., Soderlind, D., Lords of Chaos: The Bloody Rise of the Satanic Metal Underground. Feral House, 2003. 405 p.
6. Patterson, D., Black Metal: Evolution of the Cult. Feral House, 2013. 760 p.
7. MetalStorm. Bathory. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=49&bandname=Bathory (дата звернення 28.09.2022).

8. MetalStorm. Behemoth. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=50 (дата звернення 28.09.2022). (in English).
9. MetalStorm. Burzum. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=251 (дата звернення 28.09.2022).
10. MetalStorm. Celtic Frost. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=70 (дата звернення 28.09.2022).
11. MetalStorm. Dark Funeral. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=79 (дата звернення 28.09.2022).
12. MetalStorm. Darkthrone. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=82&bandname=Darkthrone (дата звернення 28.09.2022).
13. MetalStorm. Dissection. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=227&bandname=Dissection (дата звернення 28.09.2022).
14. MetalStorm. Emperor. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=94&bandname=Emperor (дата звернення 28.09.2022).
15. MetalStorm. Hellhammer. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=222&bandname=Hellhammer (дата звернення 28.09.2022).
16. MetalStorm. Immortal. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=124&bandname=Immortal (дата звернення 28.09.2022).
17. MetalStorm. King Diamond. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=140&bandname=King%2BDiamond (дата звернення 28.09.2022).
18. MetalStorm. Marduk. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=160&bandname=Marduk (дата звернення 28.09.2022).
19. MetalStorm. Mayhem. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=162&bandname=Mayhem (дата звернення 28.09.2022).
20. MetalStorm. Mercyful Fate. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=224 (дата звернення 28.09.2022).
21. MetalStorm. Naglfar. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=339&bandname=Naglfar (дата звернення 28.09.2022).
22. MetalStorm. Satyricon. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=143&bandname=Satyricon (дата звернення 28.09.2022).
23. MetalStorm. Venom. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=177&bandname=Venom (дата звернення 28.09.2022).
24. MetalStorm. Watain. URL: https://metalstorm.net/bands/band.php?band_id=578&bandname=Watain (дата звернення 28.09.2022).
25. Emperor. 1994. Cosmic Keys to My Creations & Times lyrics. URL: <https://genius.com/Emperor-cosmic-keys-to-my-creations-and-times-lyrics> (дата звернення 28.09.2022).
26. Immortal. 1992. Call of the Wintermoon. Official video. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VBdAY8eA9w> (дата звернення 28.09.2022).
27. Dunn, S., 2005. Metal: A Headbanger's Journey. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yHekU5x2hx8> (дата звернення 28.09.2022). (in English).
28. Dunn, S., 2014. Metal Evolution – Extreme Metal. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MoHOgfEoTlc> (дата звернення 28.09.2022).
29. Aites, A., Ewell, A., 2008. Until the Light Takes Us. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1wVyVW6YFmM> (дата звернення 28.09.2022).
30. Bathory, 1987. Enter the Eternal Fire. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1A40EYxYWN2NVAZVSeVlpmf8E0xQiOY30?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).
31. Darkthrone, 1992. Kathaarlian Life Code. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1tLsRwuW-MKMQ4BU8JoKdw5OIlEPQHW0?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).
32. Darkthrone, 1994. Over Fjell Og Gjennom Torner. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1NFt4vEvKEgC9rzLm5fSfYG_p8O_IHzi?usp=sharing (дата звернення 28.09.2022).
33. Darkthrone, 1994. Transilvanian Hunger. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1aWtDyuEVMnmiCUqo1LqY6ShdArzuJRPI?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).
34. Emperor, 1994. Into The Infinity of Thoughts. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1zTNRHTFQyNhM_DvNrSxKmzoVP1GDHGg-?usp=sharing (дата звернення 28.09.2022).
35. Immortal, 1993. The Sun No Longer Rises. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/12ID6pR-RGedDyHi4EtZkRkFIV6SjIt?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).
36. Immortal, 1993. Unsilent Storms In The North Abyss. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1eQKc3vrexRWtB9JFD9tImE1u3LE34aiN?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022). (in English).
37. Mayhem, 1994. Cursed in Eternity. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1aWRVNbOmtOUS4zarYGh7arGvohd7NQLy?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).
38. Mayhem, 1994. De Mysteriis Dom Sathanas. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1LtZ8rHEbh9BNyc5eTKU_TM0FSf5UdeT?usp=sharing (дата звернення 28.09.2022).
39. Mayhem, 1994. Freezing Moon. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1WEWSDxNx362RZhtgTpJ82ejqpt0XOnm?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).

40. Mayhem, 1994. Funeral Fog. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1nR0CAH_b91YjHIwESLu5sJz6Ck-r719L?usp=sharing (дата звернення 28.09.2022).

41. Satyricon, 1996. Mother North. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1ijO_QieVPjNY_ZaJKQunhUkILp-324ey?usp=sharing (дата звернення 28.09.2022).

REFERENCES

1. Christe, I., Sound of the Beast: The Complete Headbanging History of Heavy Metal. HarperEntertainment, 2003. 416 p.
2. Forster, J., Commodified Evil's Wayward Children: Black Metal and Death Metal as Purveyors of and Alternative Form of Modern Escapism. University of Canterbury press, 2006. 149 p.
3. Kahn-Harris, K., Extreme Metal: Music and Culture on the Edge. Bloomsbury Academic, 2007. 224 p.
4. Mudrian, A., Precious Metal: Decibel Presents the Stories Behind 25 Extreme Metal Masterpieces. Da Capo Press, 2009. 384 p.
5. Moynihan, M., Soderlind, D., Lords of Chaos: The Bloody Rise of the Satanic Metal Underground. Feral House, 2003. 405 p.
6. Patterson, D., Black Metal: Evolution of the Cult. Feral House, 2013. 760 p.
7. MetalStorm. Bathory. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=49&bandname=Bathory (дата звернення 28.09.2022).
8. MetalStorm. Behemoth. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=50 (дата звернення 28.09.2022).
9. MetalStorm. Burzum. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=251 (дата звернення 28.09.2022).
10. MetalStorm. Celtic Frost. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=70 (дата звернення 28.09.2022).
11. MetalStorm. Dark Funeral. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=79 (дата звернення 28.09.2022).
12. MetalStorm. Darkthrone. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=82&bandname=Darkthrone (дата звернення 28.09.2022).
13. MetalStorm. Dissection. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=227&bandname=Dissection (дата звернення 28.09.2022).
14. MetalStorm. Emperor. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=94&bandname=Emperor (дата звернення 28.09.2022).
15. MetalStorm. Hellhammer. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=222&bandname=Hellhammer (дата звернення 28.09.2022).
16. MetalStorm. Immortal. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=124&bandname=Immortal (дата звернення 28.09.2022).
17. MetalStorm. King Diamond. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=140&bandname=King%2BDiamond (дата звернення 28.09.2022).
18. MetalStorm. Marduk. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=160&bandname=Marduk (дата звернення 28.09.2022).
19. MetalStorm. Mayhem. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=162&bandname=Mayhem (дата звернення 28.09.2022).
20. MetalStorm. Mercyful Fate. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=224 (дата звернення 28.09.2022).
21. MetalStorm. Naglfar. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=339&bandname=Naglfar (дата звернення 28.09.2022).
22. MetalStorm. Satyricon. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=143&bandname=Satyricon (дата звернення 28.09.2022).
23. MetalStorm. Venom. URL: http://www.metalstorm.net/bands/band.php?band_id=177&bandname=Venom (дата звернення 28.09.2022).
24. MetalStorm. Watain. URL: https://metalstorm.net/bands/band.php?band_id=578&bandname=Watain (дата звернення 28.09.2022).
25. Emperor. 1994. Cosmic Keys to My Creations & Times lyrics. URL: <https://genius.com/Emperor-cosmic-keys-to-my-creations-and-times-lyrics> (дата звернення 28.09.2022).
26. Immortal. 1992. Call of the Wintermoon. Official video. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-VBdAY8eA9w> (дата звернення 28.09.2022).
27. Dunn, S., 2005. Metal: A Headbanger's Journey. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yHekU5x2hx8> (дата звернення 28.09.2022).
28. Dunn, S., 2014. Metal Evolution – Extreme Metal. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MoHOgfEoTlc> (дата звернення 28.09.2022).
29. Aites, A., Ewell, A., 2008. Until the Light Takes Us. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1wVyVW6YFmM> (дата звернення 28.09.2022).
30. Bathory, 1987. Enter the Eternal Fire. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1A40EYxYWN2NVAZVSeVlpmf8E0xQiOY30?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).
31. Darkthrone, 1992. Kathaarian Life Code. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1tLsRwuw-MKMQ4BU8JoKdw5OliEPQHw0?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).

-
32. Darkthrone, 1994. Over Fjell Og Gjennom Torner. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1NFt4vEvKEgC9rzLm5fSfYG_p8O_IHzi?usp=sharing (дата звернення 28.09.2022).
 33. Darkthrone, 1994. Transilvanian Hunger. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1aWtDyuEVMnmiCUqo1LqY6ShdArzuJRP1?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).
 34. Emperor, 1994. Into The Infinity Of Thoughts. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1zTNRHTFQyNhM_DvNrSxKmzoVP1GDHGg-?usp=sharing (дата звернення 28.09.2022).
 35. Immortal, 1993. The Sun No Longer Rises. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/12ID6pR-RGedDyHi4EtZkRxxFIV6SjIt?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).
 36. Immortal, 1993. Unsilent Storms In The North Abyss. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1eQKc3vrexRWTb9JFD9tImE1u3LE34aiN?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).
 37. Mayhem, 1994. Cursed in Eternity. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1aWRVnbOmt0US4zarYGh7arGvohd7NQLy?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).
 38. Mayhem, 1994. De Mysteriis Dom Sathanas. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1LtZ8rHEbhb9BNyc5eTKU_TM0FSf5UdeT?usp=sharing (дата звернення 28.09.2022).
 39. Mayhem, 1994. Freezing Moon. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1WEWSDxNx362RZhtigTpJ82ejqpt0XOnm?usp=sharing> (дата звернення 28.09.2022).
 40. Mayhem, 1994. Funeral Fog. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1nR0CAH_b9IYjHIwESLu5sJz6Ck-r719L?usp=sharing (дата звернення 28.09.2022).
 41. Satyricon, 1996. Mother North. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1ijO_QieVPjNY_ZaJKQunhUkILp-324ey?usp=sharing (дата звернення 28.09.2022).